

Barend Last

Boom

BLENDED LEARNING IN DE PRAKTIJK

Modellen, strategieën, voorbeelden
en andere handvatten

Blended learning in de praktijk

There is no innovation and creativity without failure. Period.
Brené Brown

Blended learning in de praktijk

Modellen, strategieën,
voorbeelden en andere
handvatten

Barend Last

Boom

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag
Basisontwerp omslag: Dog & Pony, Amsterdam
Omslagontwerp: Haagsblauw

© Barend Last & Boom uitgevers Amsterdam, 2022

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978 90 2444 819 7

ISBN 978 90 2444 820 3 (e-book)

NUR 841

www.boomhogeronderwijs.nl

Voorwoord

Dit boek is een logisch, maar ook noodzakelijk vervolg op het boek *Blended learning en onderwijsontwerp; van theorie naar praktijk*. Stond in dat boek vooral het ontwerpen van blended learning centraal, dit boek besteedt aandacht aan het proces daarna: de uitvoering en evaluatie van blended learning in de praktijk. Belangrijk, omdat we in de praktijk zien dat een goed blended learning ontwerp op papier niet automatisch tot succesvolle uitvoering leidt. Denk aan de curriculaire verschijningsvormen: hetgeen je beoogt wijkt af van de uitvoering, laat staan wat er uiteindelijk door studenten geleerd wordt. Wat zijn hier de oorzaken van? En nog belangrijker: hoe versterk je de uitvoering en het leren in de praktijk?

Bij het ontwerpen wordt veelal vergeten dat de uitvoering van blended learning een andere manier van doceren vraagt, zowel online als offline. Barend beschrijft deze transitie en doet dit aan de hand van mooie metaforen en krachtige voorbeelden. Hij biedt daarmee talloze handvatten die jou als docent in staat stellen om écht te werken aan het onderwijs in jouw context: aan de hand van je eigen doelstellingen, met inachtneming van je eigen (ICT-)vaardigheden, en je eigen studentpopulatie. Hierdoor is het voor elke docent – ongeacht de vaardigheden en ervaring – mogelijk om iets te vinden in dit boek dat bij de eigen situatie past; het geeft veel inspiratie om te werken aan de eigen praktijk.

Hoewel blended learning het centrale thema is in het boek, kijkt het verder dan digitalisering alleen. Een reëel risico bij het herontwerpen van het onderwijs richting een blended oplossing is dat de nadruk te veel komt te liggen op kwalificatie, het halen van een cijfer, louter het leren van kennis en vaardigheden, terwijl er vergeten wordt ook aandacht te besteden aan de randvoorwaarden zoals motivatie en zelfregulatie alsmede aan het resultaat van het leerproces, waarbij het juist gaat om zo veel meer dan alleen het halen van een cijfer. Barend gaat uitvoerig in op deze thema's en staat stil bij hoe ontwerp en uitvoering van blended learning daaraan kunnen bijdragen.

Het is een boek met een hoge informatiedichtheid, wat in eerste instantie wellicht wat indrukwekkend kan overkomen. Ik wil daarom aanraden het boek na de eerste keer lezen in de werktas te stoppen en het zo een jaar mee op sleeptouw te nemen zodat je het erbij kunt pakken als het moment daarom vraagt, om het te bespreken en erop te reflecteren met je collega's. Daarmee leidt dit boek niet alleen tot een rijke leerervaring bij studenten, maar wordt blended learning een rijke leerervaring voor iedereen die betrokken is bij zowel ontwerp, uitvoering als evaluatie van onderwijs.

Nynke Bos, Lector Teaching, Learning & Technology Hogeschool Inholland
Augustus 2022

Inhoud

Inleiding	13
Deel I Blended learning	19
1 Het wat en waarom van blended learning	21
1.1 Definitie	21
1.2 Gerelateerde concepten	23
1.3 Misvattingen	24
1.4 Doelen	26
1.5 Functies van onderwijs	27
2 De (veranderende) rol van de docent	31
2.1 Het schaap met de vijf poten	31
2.2 Omgaan met de meervoudige docentrol	33
3 Beginnen met blended learning	37
3.1 Drie impactniveaus	37
3.2 De lage-impact blend	38
3.3 De medium-impact blend	40
3.4 De hoge-impact blend	41
3.5 Kies je vertrekpunt	42
3.6 Ondersteuning en professionalisering	44
4 Modellen van blended learning	47
4.1 Categorisering van modellen	47
4.2 Rotatiemodellen	48
4.3 Flexibel model	55
4.4 Zelf-blendmodel (HyFlex)	56
4.5 Verrijkt model	57
Deel II De studentgerichte leerreis	61
5 Samenhang creëren	63
5.1 Constructieve afstemming	63
5.2 Te veel aandacht voor constructieve afstemming bestaat niet	65

6	Structuur en vorm	73
6.1	Ontwerp op een canvas	73
6.2	Structuur	74
6.3	Vorm	78
7	De grote lijnen uitwerken	89
7.1	Keep it simple	89
7.2	Activiteiten gericht op leren	89
7.3	Activiteiten gericht op toetsing	92
7.4	Voorbeelden	94
8	Activiteiten concretiseren	105
8.1	Hulpvragen	105
8.2	Een bijeenkomst faciliteren	108
8.3	Innoveren met technologie	110
8.4	Studielast en normen	112
Deel III Blended learning ondersteunen		117
9	Studentkenmerken	119
9.1	Generatiedenken is onzin	119
9.2	Studentkenmerken en de onderwijspraktijk	120
10	Motivatie	133
10.1	Wat is motivatie?	133
10.2	Motivatie en blended learning	134
10.3	Autonomie	136
10.4	Competentie	140
10.5	Verbondenheid	148
10.6	Een voorbeeld in de blend	154
11	Zelfregulatie	159
11.1	Wat is zelfregulatie?	159
11.2	Zelfregulatie ondersteunen in het ontwerp	160
11.3	Zelfregulatie ondersteunen in de uitvoering	161
11.4	Vorbereidingsfase	162
11.5	Uitvoeringsfase	165
11.6	Zelfreflectiefase	167
11.7	Een voorbeeld in de blend	168
12	Leerstrategieën	173
12.1	Wat zijn effectieve leerstrategieën?	173
12.2	Directe ondersteuning	174
12.3	Indirecte ondersteuning	175

13	Digitale geletterdheid	187
	13.1 Wat is digitale geletterdheid?	187
	13.2 Instrumentele vaardigheden en creatie	188
	13.3 Omgaan met informatie	190
	13.4 Communicatie en samenwerken	193
	13.5 Veiligheid en welzijn	194
	13.6 Ethische houdingsaspecten	195
14	Resterende aandachtspunten	199
	14.1 Socialisatie en subjectificatie	199
	14.2 Differentiatie	202
	14.3 Feedback	204
Deel IV De leeromgeving inrichten		209
15	De fysieke leeromgeving	211
	15.1 Wat is de leeromgeving?	211
	15.2 Het gebouw als leeromgeving	212
	15.3 De onderwijsruimte als leeromgeving	215
	15.4 Typen onderwijsruimtes en voorbeelden	220
	15.5 Plannen en roosteren	223
16	De digitale leeromgeving	229
	16.1 Wat is de digitale leeromgeving?	229
	16.2 Van ontwerp naar inrichting	230
	16.3 Inrichting en gebruik van het LMS	231
	16.4 Leermaterialen maken met authoring software	240
	16.5 Tools voor werkvormen	242
Deel V Kwaliteit		245
17	Evaluëren	247
	17.1 Wat is evaluatie?	247
	17.2 Evaluëren voorafgaand het onderwijs	250
	17.3 Evaluëren tijdens het onderwijs	252
	17.4 Evaluëren na afloop van het onderwijs	254
	17.5 Verbeteren van respons en feedback	258
Tot slot		263
Bijlage 1: Zelfscan ontwerpbenadering		265
Bijlage 2: Checklist professionalisering en ondersteuning		266

Bijlage 3: Beslisboom modellen	267
Bijlage 4: Vragenlijst basisbehoeften	268
Bijlage 5: Instrument zelfregulatie	269
Bijlage 6: Checklist multimedia	273
Register	275
Literatuur	277
Over de auteur	285

Inleiding

Stel je voor, je gaat lesgeven op een onbewoond eiland. Behalve vier studenten en een boom is er op dat eiland helemaal niets. Geen internet, geen bibliotheek, geen boeken, geen telefoons, niets ... Wat ga je doen? Wat kun je überhaupt doen? Waarschijnlijk ga je iets vertellen over wat jij weet. Eventueel stel je vragen of zwengel je een discussie aan. Om jouw kennis over te dragen, is dat namelijk zo ongeveer het enige wat je in deze situatie kunt doen.

Op een dag meert er een bootje aan op het eiland, vol met lege vellen papier en potloden. Ineens gaat alles makkelijker: studenten kunnen opdrachten doen, ideeën formuleren, vragen beantwoorden, notities bijhouden of tekeningen maken. Oftewel, ze kunnen creëren. Wat verandert er nu aan jouw rol als docent? Ga je nog steeds alleen vertellen en vragen stellen? Of ga je die potloden en papieren gebruiken in je onderwijs?

Zo gaat het even door, tot er op een dag opnieuw een bootje aanmeert. Dit keer vol met tekstboeken, precies over jouw onderwerp. Geweldig nieuws, want nu hoef je als docent niet meer alles te vertellen. De studenten kunnen het immers zelf lezen. En dat lezen kan zowel onder de boom als op een ander eiland, alleen of samen. Door de combinatie met de potloden en het papier groeien je didactische mogelijkheden enorm. Je kunt nu de tijd die jullie samen doorbrengen onder de boom heel anders vormgeven. Je kunt zelfs een cursus op afstand verzorgen. Wat verandert er nu aan jouw rol als docent? En net zo belangrijk: welke invloed hebben die veranderingen op de studenten, bijvoorbeeld op hun motivatie en benodigde ondersteuning?

Je voelt het al wel aankomen, hier stopt het gedachte-experiment niet. De bootjes zijn niet om aan te slepen. Op een dag wordt radio geïntroduceerd, video, internet, podcasts, duizenden tools en andere mogelijkheden voor interactie en creatie, enzovoort. Dit is hoe de wereld er vandaag de dag uitziet. Hoe kun jij als docent van al die mogelijkheden effectief gebruikmaken? En hoe integreer je ze allemaal tot één logisch geheel?

Dit is waar het concept blended learning om de hoek komt kijken. Het is namelijk dit concept dat al deze mogelijkheden – al die bootjes met nieuwe technologische ontwikkelingen – bij elkaar brengt en mengt tot één harmonieus geheel. Met één simpel doel: goed onderwijs.

Blended learning vraagt om een goed doordacht ontwerp voorafgaand aan het onderwijs dat je gaat geven. Maar dat niet alleen, ook een sterke uitvoering en continue evaluatie zijn essentieel om te komen tot goed onderwijs. Behoorlijk

complex. Want sta eens stil bij die introductie van potloden en papieren uit het gedachte-experiment. Twee technieken die inmiddels gewoongood zijn geworden in onderwijs. De invoering daarvan – eeuwen geleden – heeft ons onderwijs ontegenzeggelijk radicaal veranderd. Maar het feit dat we potloden en papieren hebben, maakt ons onderwijs nog niet direct beter. Eerst moet je als docent namelijk leren lezen en schrijven, oftewel leren werken met de nieuwe technieken. Vervolgens moet je manieren bedenken om de potloden en papieren effectief in te zetten in je onderwijs, oftewel: didactisch zinvol benutten. En niet op de laatste plaats moeten ook jouw studenten eerst leren lezen en schrijven. Best een uitdaging voordat je een techniek zinvol kunt inzetten.

Digitale technologie

Blended learning en technologie worden vaak in één adem genoemd. Daarbij gaat het vaak om *digitale* technologieën. Dat is behoorlijk beperkend, want zo ongeveer alles om je heen is voortgekomen uit technologie. Het wiel, de kleding die je draagt en zelfs de stoel waar je op zit. Maar maakt een stoel op zichzelf jouw leven per definitie beter? Nee. Pas als je erop gaat zitten, dient de stoel een doel. Het resultaat kan vervolgens positief of negatief zijn: in de ene situatie helpt het zitten bijvoorbeeld om even uit te rusten, maar in een andere situatie schaadt het je gezondheid, bijvoorbeeld als je door het langdurig zitten te weinig beweegt. Het resultaat van technologie is dus niet per definitie goed, het gaat erom hoe je haar gebruikt.

Toch wordt (digitale) technologie in onderwijs regelmatig gezien als iets wat het leren per definitie verbetert. Alsof het handelswaar is die je bij de supermarkt kunt kopen: ‘Heeft u misschien nog wat technologie voor bij het leren?’ Dat is vreemd, want in essentie beschrijft technologie het innovatieproces dat kennis uit verschillende takken van de wetenschap gebruikt om tot iets (nieuws) te komen – niet een eindproduct. Tegelijkertijd kunnen we niet meer om deze interpretatie heen, en dat is ook niet erg. Mits je rekening houdt met drie belangrijke kanttekeningen:

1. Technologie betreft veel meer dan alleen digitale dingen.
2. Technologie is waardeloos als je die niet effectief inzet.
3. Technologie kan tegelijkertijd positief en negatief zijn, afhankelijk van de gebruiker.

Enige terughoudendheid bij het gebruik van (nieuwe) technologieën is daarom raadzaam. Niet elke technologie leidt daadwerkelijk tot een verbetering (zie box 1).

Box 1: Wanneer werkt digitale technologie tegen?

In de praktijk gaat het soms verkeerd met de inzet van nieuwe digitale technologie. Neem het volgende fictieve voorbeeld:

Binnen een cursus werkt een docent met de werkvorm peerfeedback, waarbij studenten tijdens werkcolleges aan de hand van criteria elkaars werk voorzien van feedback. Hoewel sommige studenten het lastig vinden, slagen de studenten er met hulp van de duidelijke criteria, goede voorbeelden en begeleiding toch in om elkaar waardevolle feedback te geven. Plots wordt er binnen de instelling gedigitaliseerd: de docent moet gaan werken met een nieuwe, veelbelovende online tool voor peerfeedback. Volgens experts levert dit tijd op en wordt de feedback kwalitatief beter, onder meer doordat er meer ruimte ontstaat voor het bespreken van de feedback.

Goed, de docent kopieert het hele feedbackproces naar de online tool, biedt deze aan via de digitale leeromgeving en gaat ervan uit dat de studenten de opdracht verder thuis uitvoeren. Handig, zo lijkt het. Maar in de eerstvolgende bijeenkomst blijkt dat slechts een derde van de groep de opdracht heeft uitgevoerd. Oorzaken: een deel van de studenten kon de opdracht online niet vinden en de studenten die daar wel in slaagden, hadden vragen die ze niet konden stellen. Bovendien kwam de docent er niet helemaal uit met het klaarzetten van de opdracht. Er ging blijkbaar iets mis, zonder duidelijke melding.

Voor wie levert deze technologie nu profijt op? In dit voorbeeld eigenlijk voor niemand. Sterker nog, zowel de studenten als de docent zijn gefrustreerd. Het risico bestaat dat deze docent de tool bij het grofvuil zet en de studenttevredenheid daalt, terwijl de digitale tool wel degelijk voordelen kan hebben – mits goed ingezet. Daartoe moeten echter eerst een flink aantal randvoorwaarden op orde zijn, zoals de vaardigheden van de docent, het onderwijsontwerp, de ICT-infrastructuur en de vaardigheden van de student. In dit geval zijn die geen van alle op orde, en dat maakt dat de technologie vooral tegenwerkt.

Wees je ervan bewust dat succesvolle inzet van nieuwe technologieën van veel factoren afhangt, zoals jouw eigen vaardigheden, de gebruiksvriendelijkheid of beschikbare faciliteiten. Zet digitale technologieën alleen in als ze meerwaarde hebben voor jouw onderwijs, en jij en je studenten er goed mee kunnen werken. Soms is het beter om eerst te werken aan andere zaken, zoals motivatie, sociale binding of actief leren. Ook die aspecten zijn onderdeel van blended learning. Kortom, staar je niet blind op digitale technologie. Je zult in dit boek zien dat blended learning veel meer behelst.

Waarom dit boek (nóg een...)

Om docenten te ondersteunen bij het onderwijsontwerp van blended learning, verscheen in mei 2021 de voorloper van dit boek *'Blended learning en onderwijsontwerp: Van theorie naar praktijk'*. Inmiddels werken veel docenten aan de hand van dit boek toe naar een meer doordacht onderwijsontwerp. Waarom dan nog een boek?

De focus van het eerste boek ligt op het ontwerp vooraf, terwijl blended learning evenzogoed de uitvoering en evaluatie van onderwijs betreft. Bovendien blijkt uit de vele praktijksessies met docenten dat zij worstelen met het invullen van hun nieuwe rol binnen blended learning. Er bestaat behoefte aan voorbeelden en handvatten voor de praktijk. Hoe ziet zo'n ontwerp er dan uit? Hoe kom je tot effectief gebruik van nieuwe technologieën? Hoe richt je een rijke leeromgeving in? Wat zijn strategieën om studenten (op afstand) te motiveren? Hoe kun je sturen op zelfregulatie van studenten als zij op afstand werken aan de leerinhoud? Hoe laat je de studentgerichte leerreis zo goed mogelijk aansluiten op jouw eigen praktijk? Hoe en wanneer evalueer je onderwijs? Belangrijke vragen die verder gaan dan het ontwerpproces van blended learning, en tevens de uitvoering en evaluatie ervan raken. Daar zijn nieuwe vaardigheden bij nodig, vaardigheden die het docentschap anno nu herdefiniëren.

Het eerste boek geeft een beknopte samenvatting van het complexe proces van onderwijsontwerp voor blended learning. Dit tweede boek bouwt daarop voort en geeft antwoorden op prangende praktijkvragen, bedoeld om je te helpen toe te werken naar dé ideale blend voor jouw eigen onderwijs. Kortom, in dit tweede deel gaat het over de praktijk. Over modellen, voorbeelden, strategieën en andere handvatten die inspireren en gemakkelijk te vertalen zijn naar je eigen context. Waar boek 1 een lijst geeft van activerende werkvormen, plaatst dit boek ze in een breder geheel. Waar boek 1 beschrijft dat je de zelfregulatie van studenten aan moet sturen, beschrijft dit boek hoe je dat kunt doen. Waar boek 1 het feedbackproces samenvat, geeft dit boek voorbeelden van dat proces. De insteek is zo praktisch mogelijk, maar natuurlijk *evidence-informed* (zie box 2).

Box 2: Evidence-informed

Blended learning kent geen standaardrecept dat overal werkt. Elke docent zal voor de eigen context en doelgroep een ontwerp moeten uitwerken en implementeren. Dat is uitdagend en tijdrovend. Het is dan goed om te weten wat wel en niet werkt, bijvoorbeeld op basis van (theoretische) inzichten uit onderzoek. De praktijk kan immers niet zonder theorie, en een theorie is zinloos zonder praktisch nut.

Bij het innoveren van je onderwijs probeer je te voorkomen dat je keuzes maakt op basis van niet-wetenschappelijke vooroordelen, bijgeloof en onderbuikgevoel. Je kunt je hierbij laten informeren door kennis die voortkomt uit onderzoek of ervaring. Dit heet ook wel evidence-informed werken.

Een belangrijke kanttekening daarbij is om je niet blind te staren op dat 'bewijs'. Zie bewijs voor wat het is: een resultaat dat binnen een specifieke context – en vaak in een doordacht experiment – goed bleek te werken. Maar wat in de ene situatie goed werkt, werkt niet automatisch bij jou ook goed. 'Bewijs' is dus niet zaligmakend, net zoals je soms gewoon moet vertrouwen op je intuïtie. Gebruik daarom dergelijke inzichten als inspiratie, mix ze met eigen ervaring en giet er een scheutje context bij. Probeer, val, sta op, probeer nog een keer, en ga zo verder. Dit is de taak van de docent.

Leeswijzer

Op basis van de meest recente inzichten uit de wetenschappelijke literatuur, aangevuld met ervaringen vanuit de praktijk, biedt dit boek praktische handvatten voor het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van blended learning. Veel van die handvatten zijn niet alleen toepasbaar voor blended learning, maar gelden eigenlijk voor het al het onderwijs, of dat nu compleet online of fysiek plaatsvindt en alles daartussenin. Dit onderstreept hoe breed het concept blended learning in essentie is.

Deel I gaat over het concept blended learning. **Hoofdstuk 1** geeft een definitie en staat stil bij het waarom van blended learning. Ook worden enkele hardnekkige misvattingen aan de kaak gesteld. In **hoofdstuk 2** komt de veranderende rol van de docent bij blended learning aan de orde. Onderzocht wordt in hoeverre we met alle nieuwe rollen nog kunnen spreken over ‘de docent’. **Hoofdstuk 3** geeft inzicht in de verschillende benaderingen van blended learning, en **hoofdstuk 4** beschrijft diverse modellen die houvast bieden.

In Deel II staat het ontwerpen van de studentgerichte leerreis centraal. In **hoofdstuk 5** wordt stilgestaan bij het belang van samenhang en constructieve afstemming tussen de beoogde leeruitkomsten, de activiteiten en de toetsing. **Hoofdstuk 6** beschrijft de keuzes om de juiste structuur en vorm van je ontwerp te bedenken, waarna **hoofdstuk 7** illustreert hoe je de grote lijnen uitwerkt. In **hoofdstuk 8** wordt ingegaan op het concretiseren van activiteiten, met daarbij aandacht voor werkvormen, toetsvormen, het faciliteren van een bijeenkomst en innovatie met technologie.

Deel III beslaat de bulk van dit boek en richt zich op het ondersteunen van blended learning tijdens de uitvoering van het onderwijs. **Hoofdstuk 9** bespreekt kenmerken van studenten en wat die betekenen voor de praktijk. **Hoofdstuk 10** gaat in op een van de belangrijkste aspecten van effectief onderwijs: motivatie. De drie basisbehoeften – autonomie, competentie en verbondenheid – komen uitvoerig aan bod. Dicht bij motivatie ligt zelfregulatie. **Hoofdstuk 11** beschrijft voorbeelden en strategieën om de zelfregulatie van studenten te sturen. In **hoofdstuk 12** staat centraal hoe je studenten direct en indirect kunt ondersteunen bij het inzetten van effectieve leerstrategieën. Omdat blended learning altijd een digitale component bevat, gaat **hoofdstuk 13** over de benodigde digitale geletterdheid bij studenten. In **hoofdstuk 14** komen enkele resterende aandachtspunten aan bod, waaronder aandacht voor alle functies van onderwijs, differentiatie en feedbackgeletterdheid.

Bij blended learning speelt een rijke leeromgeving een hoofdrol. Deel IV gaat daarom dieper in op het inrichten daarvan. **Hoofdstuk 15** beschrijft hoe je de fysieke leeromgeving kunt inrichten, met aandacht voor onder andere typen ruimtes en opstellingen van meubilair. **Hoofdstuk 16** gaat over de digitale variant, met veel tips om ook online een prikkelende leeromgeving te creëren.

Last but not least, komt in Deel V de evaluatie van blended learning aan bod. In **hoofdstuk 17** staan concrete adviezen om blended learning in elke fase te evalueren: vooraf, tijdens en na de toepassing ervan. Met daarbij aandacht voor diverse variabelen, zoals leerresultaten, betrokkenheid en tevredenheid. Dit deel eindigt met een korte conclusie en afsluiting van dit naslagwerk.

Dit boek is in eerste instantie geschreven voor docenten en ondersteuners in het beroepsonderwijs (mbo en hbo), wetenschappelijk onderwijs (wo), volwassenenonderwijs en afstandsopleiders. Maar ook voor docenten uit het voortgezet onderwijs (vo), of zelfs het primair onderwijs (po), kunnen de inzichten zinvol zijn. De focus ligt op het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van blended learning op cursusniveau, al zijn veel inzichten ook bruikbaar op opleidingsniveau. Aan het eind van elk hoofdstuk staat een doe- of reflectieopdracht, soms gekoppeld aan hulpmiddelen en werkbladen in de bijlage, die jou als docent verder kunnen helpen met de vertaling naar de praktijk. Hier en daar vind je een **terugleestip** naar een onderdeel van het boek *Blended learning en onderwijsontwerp*.

Kernpunten hoofdstuk

- Blended learning helpt jou als docent om diverse strategieën en technologieën bij elkaar te brengen in één logisch geheel.
- Technologie speelt een belangrijke rol in onderwijs, maar wordt nog te vaak gezien als alleen een digitaal hulpmiddel. Technologie is echter meer dan dat.
- Technologie op zichzelf maakt het leren van studenten niet beter. Dat gebeurt pas als ze effectief wordt ingezet.
- Evidence-informed werken betekent dat je je laat informeren door kennis die is voortgekomen uit onderzoek en ervaring, en die kennis samen met jouw eigen ervaring in jouw context vertaalt naar actie.

Deel I

Blended learning

Het wat en waarom van blended learning

1

Blended learning staat bij veel onderwijsinstellingen hoog op de agenda. Hoewel dat een wenselijk streven is, blijkt de implementatie een behoorlijk uitdagende taak. Hier en daar mislukt het zelfs jammerlijk. Dat heeft vaak te maken met beperkt begrip van en misvattingen over de betekenis van het concept zelf. In dit hoofdstuk lees je wat blended learning inhoudt.

1.1 Definitie

Blended learning kent vele definities en is misschien wel een van de meest verkeerdt gebruikte termen in onderwijs. Mede dankzij de hype rondom het concept, versterkt door de coronapandemie, wordt de echte betekenis vaak over het hoofd gezien (Last, 2019). Dat heeft veel met het woord ‘blended’ te maken. In essentie betekent dit ‘*gemengd tot één geheel*’, maar het woord zelf geeft geen informatie over de ingrediënten die je daarvoor gebruikt. Dat is aan de ene kant problematisch, en tegelijkertijd ook de kracht. Als verschillende mensen er verschillende betekenissen op nahouden, praat je al snel langs elkaar heen en neem je beslissingen op basis van uiteenlopende ideeën en overtuigingen.

Tegelijkertijd zijn die verschillende interpretaties ook de kracht van blended learning. Het gebrek aan kwalificatie van de ingrediënten waaruit de blend precies bestaat, laat ruimte voor eigen invulling en dat is precies de bedoeling. Wel is het cruciaal om de verschillende interpretaties met elkaar te bespreken. Onderwijsinstellingen hebben immers honderden docenten, ondersteuners en managers in dienst, die er misschien allemaal anders over denken. Dat dit tot problemen kan leiden, is evident. Het is daarom essentieel om stil te staan bij de definitie die centraal staat in dit boek.

Definitie blended learning

Blended learning betreft verrijkte studentgerichte leerervaringen, mogelijk gemaakt door de harmonieuze integratie van verschillende activerende strategieën, bereikt door het combineren van fysieke interactie met informatie- & communicatietechnologie (gebaseerd op Torrisi-Steele, 2011).

Dit is een hele mond vol en wellicht wat indrukwekkend, maar geeft wel precies de kern van blended learning weer. Daarom is het goed de losse onderdelen toe te lichten. Bij blended learning gaat het altijd om de volgende elementen:

- **Verrijkte studentgerichte leerervaringen:** leren is per definitie een activiteit van de student, oftewel: de student staat centraal. Als docent zorg je voor de best mogelijke leerervaring voor de student, passend bij de geschreven én ongeschreven doelen die je beoogt.
- **Harmonieuze integratie:** de leerervaringen krijgen vorm in verschillende activiteiten in optimale onderlinge afstemming, oftewel de ideale ‘blend’. Dit betekent dat er altijd sprake is van minimaal twee activiteiten die op elkaar aansluiten.
- **Activerende strategieën:** je gebruikt strategieën die studenten stimuleren en motiveren tot actieve deelname aan en eigenaarschap van het leerproces. Het is de bedoeling dat het zweet van hún rug stroomt, niet alleen van die van jou als docent.
- **Maximale interactie:** je streeft voortdurend naar zo veel mogelijk interactie, zowel fysiek als online. Drie soorten interactie zijn voor studenten belangrijk (Anderson, 2003):
 - interactie met medestudenten;
 - interactie tussen docent en student;
 - interactie tussen student en leerinhoud.

Terugleestip: In box 4 van *Blended learning en onderwijsontwerp* staan deze vormen van interactie nader toegelicht.

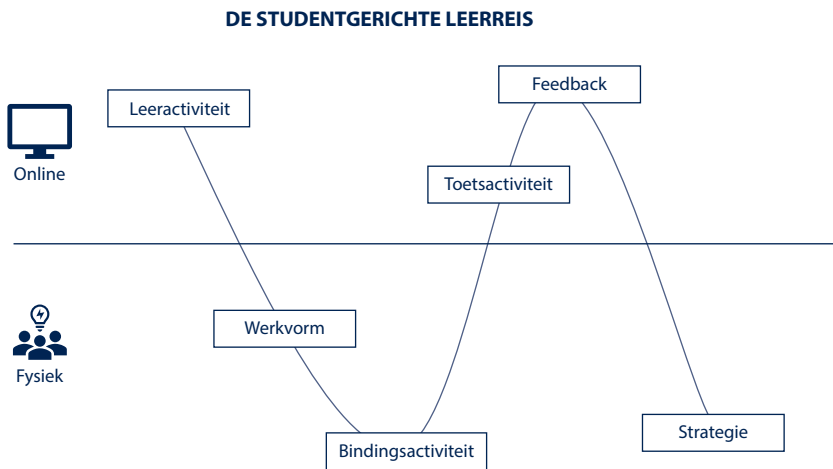
- **Inzet van (informatie- & communicatie)technologie:** je zet technologie in om de activiteiten – en dus de interacties en werkvormen – te faciliteren. Merk op dat het ‘informatie & communicatie’ uit het acroniem ICT bewust is uitgeschreven om aan te geven dat technologie ook kan gaan over niet digitale dingen, zoals flexibel meubilair of de opstelling daarvan in een onderwijsruimte.

De oplettende lezer zal concluderen dat deze definitie feitelijk niet heel veel afwijkt van het verzorgen van onderwijs in algemene zin. Dat klopt. Blended learning is inmiddels een containerbegrip dat bijna elke onderwijspraktijk vandaag de dag beschrijft. Het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van blended learning gaat dus niet om méér of minder online, méér of minder op afstand, méér of minder digitaal, of wat voor tweedeling dan ook. Het gaat om het vinden van de best mogelijke mix van alle kansen voor leren binnen jouw context. Kortom, het gaat niet om de vraag: ‘*To blend, or not to blend?*’, maar om de vraag: ‘Wat is mijn beste blend en hoe bereik ik die?’

Terugleestip: Lees in hoofdstuk 1 van *Blended learning en onderwijsontwerp* meer over de definitie en het ecosysteem van blended learning.

Om de vele voorbeelden van blended learning in dit boek te visualiseren, wordt gebruikgemaakt van de ‘studentgerichte leerreis’. De studentgerichte leerreis is een manier om het pad dat studenten afleggen binnen jouw onderwijs zichtbaar te maken, op basis waarvan je aanpassingen kunt doen en analyses kunt uitvoeren. Deze manier van visualiseren wordt ook wel het ‘golfjesmodel’ genoemd, en wordt uitgebreid beschreven in het eerste boek. In figuur 1.1 staat een beknopt voorbeeld van een studentgerichte leerreis. De studentgerichte leerreis wordt verder uitgediept in deel II.

Figuur 1.1 De vele voorbeelden in dit boek zijn gevisualiseerd met de studentgerichte leerreis

Terugleestip: Lees in hoofdstuk 9 en 10 van *Blended learning en onderwijsontwerp* meer over de studentgerichte leerreis.

1.2 Gerelateerde concepten

Er bestaan verschillende aan blended learning gerelateerde begrippen. Zo wordt naast *blended learning* in de literatuur ook wel gesproken over *blended teaching* en *blended education*. Deze concepten verschillen van *blended learning* (Goeman et al., 2020), en het is belangrijk om hier als docent kennis van te nemen:

- **Blended teaching:** het ontwerpen en faciliteren van de blended leerervaringen van studenten. Dit beschrijft dus het proces van onderwijzen, de taak van jou als docent.
- **Blended education:** de formele context van doceren en leren, bepaald door beleid en randvoorwaarden rondom de organisatie en ondersteuning van blended learning.

Daarnaast wordt onderscheid gemaakt in fysiek onderwijs, online onderwijs en onderwijs op afstand:

- **Fysiek onderwijs:** de situatie waarin het onderwijs plaatsvindt op een fysieke locatie, zoals in een collegezaal of in de beroepspraktijk. Alle deelnemers zijn tegelijkertijd aanwezig. Het is niet noodzakelijk dat er een docent of begeleider aanwezig is.
- **Online onderwijs:** de situatie waarin het onderwijs plaatsvindt in een virtuele setting. Dat kan zowel op locatie zijn, bijvoorbeeld in de klas, als ook op afstand, bijvoorbeeld thuis of in de trein. Meestal gebeurt online onderwijs via internet, en dat kan op twee manieren:
 - **Synchroon:** docent en(/of) student(en) zijn tegelijkertijd aanwezig, bijvoorbeeld bij een live webinar.
 - **Asynchroon:** docent en(/of) student(en) zijn niet tegelijkertijd aanwezig, bijvoorbeeld op een discussieforum.
- **Onderwijs op afstand:** de situatie waarin het onderwijs plaatsvindt op afstand. Vaak is dit online onderwijs, maar onder afstandsonderwijs valt ook de situatie waarin studenten boeken of een dvd ontvangen met informatie en opdrachten, die ze doorlopen en retourneren als ze klaar zijn.

1.3 Misvattingen

Zoals gezegd wordt blended learning in de praktijk op verschillende manieren geïnterpreteerd, wat regelmatig tot problemen leidt bij de toepassing ervan. Blended learning wordt daardoor vaak verward met andere concepten of bijvoorbeeld gezien als bezuinigingsmaatregel. Hoewel in het eerste boek al een aantal misvattingen beschreven wordt, is het toch zinvol om de meest hardnekkige misvattingen opnieuw te bespreken.

Terugleestip: Lees in paragraaf 1.2 van *Blended learning en onderwijsontwerp* meer over hardnekkige misvattingen rondom blended learning.

‘Blended learning is hetzelfde als hybride leren’

Tijdens het noodonderwijs tijdens de coronapandemie hebben veel docenten noodgedwongen onderwijs verzorgd waarin een deel van de studenten fysiek op locatie aan de activiteiten deelnam, terwijl een ander deel op afstand meedeed. Deze onderwijssetting wordt ook wel hybride leren genoemd. Doordat na opheffing van de coronamaatregelen blended learning hoog op de agenda is komen te staan, is de verwarring ontstaan dat deze onderwijssetting ook onder blended learning valt. Dit is echter niet het geval. ‘Blended’ betekent ‘gemengd tot één geheel’ en ‘hybride’ betekent ‘twee heterogene elementen die tegelijkertijd naast elkaar bestaan’. Bij de eerste vorm worden activiteiten onderling afgestemd voor studenten, bij de tweede niet (zie figuur 1.2). Hybride leren is dus een onderwijssetting waarin studenten een synchrone les tegelijkertijd live en op afstand volgen. Om deze hardnekkige verwarring te voorkomen is het beter

om in plaats van hybride leren te spreken van ‘*simultaanonderwijs*’ of ‘*multi-locatieleren*’.

Figuur 1.2 Het verschil tussen blended learning en hybride leren gevisualiseerd

‘Blended learning betekent onderwijs digitaliseren’

Het vertrekpunt voor een innovatie is voor de meeste docenten fysiek onderwijs. Hierdoor lijkt het bij het ontwerpen van blended learning al snel te gaan om digitalisering, of méér online onderwijs. Hoewel er bij blended learning altijd een ICT-component aanwezig is, gaat het niet om die ICT of digitalisering *an sich*. Het gaat om het effectieve gebruik ervan als het meerwaarde heeft. Het betreft dus niet alleen de inrichting van je digitale leeromgeving, maar bijvoorbeeld ook de inrichting van je klaslokaal of de inzet van activerende werkvormen. Deze verwarring ontstond vooral ten tijde van het online noodonderwijs als gevolg van de coronapandemie (zie box 3).

Box 3: Emergency remote teaching and learning

Als reactie op de coronapandemie ging Nederland in maart 2020 in lockdown. Alle scholen moesten halsoverkop sluiten. Het onderwijs kon alleen online en op afstand doorgaan. Dat lukte: binnen korte tijd – soms slechts 24 uur – werd het (overwegend) fysieke onderwijs omgevormd naar een online afstandsvariant. Al snel verschenen echter verontrustende berichten in de media met min of meer dezelfde teneur: er schortte iets aan dat online onderwijs.

Het was logisch dat het snel opgetuigde online onderwijs niet goed uit de verf kwam. Veel docenten hadden namelijk hun fysieke lessen in een *quick fix* zo ongeveer een-op-een gekopieerd naar een online omgeving. Dat was prima als noodoplossing – er was immers nauwelijks voorbereidingstijd – maar werkte niet op de langere termijn.

Er ontstond toen een gevaarlijke verwarring: men zag de vaak stroeve lessen in video-belttools als synoniem voor online leren, en soms zelfs voor blended learning. Dat is jammer, want als je op basis van deze (vaak negatieve) ervaring met een noodoplossing concludeert dat online onderwijs van mindere kwaliteit is dan fysiek onderwijs, gooi je mogelijk het kind met het badwater weg.

In de literatuur spreekt men over *emergency remote teaching and learning* (Bozkurt & Sharma, 2020), om zo een onderscheid te maken tussen een noodoplossing en goed ontworpen onderwijs. Online onderwijs biedt namelijk talloze kansen die het onderwijs in

zijn geheel kunnen verbeteren. Dit vergt echter een fundamenteel andere aanpak, waarbij je het onderwijs herontwerpt, en niet slechts kopieert van fysiek naar online. De vele voorbeelden in dit boek zullen dat illustreren.

‘Blended learning is een verkapte bezuinigingsmaatregel’

Soms wordt blended learning ingezet als oplossing voor het probleem van groeiende aantallen studenten, ruimtegebrek en tekorten aan docenten. Het idee is dat door meer onderwijs online aan te bieden, instellingen meer studenten kunnen bedienen en er minder fysieke onderwijsruimtes nodig zijn. In dit soort efficiëntiedenken schuilt echter een probleem. Bij blended learning ligt de nadruk veel meer op het ontwerpen van onderwijs en het begeleiden van studenten. Dat is tijdrovend, waardoor instellingen die blended learning als tijden- en ruimtebesparing zien in de problemen zullen komen. Blended learning kan wel degelijk leiden tot slimmer werken en efficiënter ruimtegebruik, maar het vereist een radicaal andere organisatie van het onderwijs, wat tijd en geld kost. De meeste onderzoeken naar de financiële kant van blended learning laten dan ook een verhoging zien van kosten en benodigde tijd.

1.4 Doelen

De inzet van blended learning kan verschillende didactische doelen dienen. Afhankelijk van die doelen geef je als docent een andere invulling aan het ontwerp, de uitvoering en de evaluatie. De doelen overlappen en in sommige situaties staan meerdere doelen centraal (gebaseerd op Bos, 2022):

1. **Activeren:** Door studenten aan het werk zetten met de leerinhoud zullen zij de leerinhoud actief verwerken en niet passief consumeren. Actief verwerken betekent dat studenten kennis in een actief proces construeren, voortbouwend op reeds aanwezige voorkennis en door nieuwe ideeën aan oude te relateren. Activerende werkvormen zetten studenten daarbij aan om iets te doen met de leerinhoud (mits zij ook daadwerkelijk cognitief geactiveerd worden).
2. **Intensiveren:** Je kunt de contacttijd met studenten optimaal benutten door delen van het leerproces te verplaatsen of anders te organiseren. Denk aan het opnemen van kennisclips voor de instructie, waardoor er meer tijd vrijkomt voor verdieping en reflectie. Ook kun je de tijd die studenten met elkaar besteden intensiveren door het aantal contact- of feedbackmomenten te vergroten.
3. **Flexibiliseren:** Je kunt meer keuzevrijheid aanbieden, gericht op tijd (wanneer), plaats (waar, zowel online als fysiek of bijvoorbeeld bij een andere instelling) en tempo (versnellen of vertragen).
4. **Differentiëren:** Differentiëren is een vorm van flexibiliseren, maar dan gericht op de inhoud. Studenten kunnen het einddoel via verschillende routes behalen.

5. **Personaliseren:** Studenten krijgen leerroutes op maat. Dat gaat nog een stap verder dan flexibiliseren en differentiëren, aangezien er ook aparte einddoelen kunnen bestaan. Dit is een vorm van divergente differentiatie.
6. **Authentiseren:** Je kunt leerervaringen bieden die aansluiten bij authentieke beroepssituaties. Denk aan het oefenen van vaardigheden in *virtual reality*, die een bepaalde beroepscontext nabootst.

Naast didactische doelen kan het implementeren van blended learning ook andersoortige doelen dienen, zoals logistieke en/of administratieve doelen, het continueren van onderwijs in een noodsituatie, efficiënter omgaan met tijd en geld of sterkere verbindingen met de maatschappij aanleggen. Deze doelen worden hier buiten beschouwing gelaten.

1.5 Functies van onderwijs

Welk doel je ook nastreeft met blended learning, een valkuil is dat de focus soms (te) sterk ligt op de te leren inhoud van een cursus, dus op de leerdoelen en/of -uitkomsten van het onderwijs. Die hebben veelal betrekking op de kwalificatiefunctie van onderwijs: het leren van kennis en vaardigheden voor een taak of beroep. De docent bepaalt deze leerinhoud en ontwerpt daartoe formeel onderwijs, bijvoorbeeld in de vorm van lessen of colleges.

Hoewel een essentieel doel, is onderwijs meer dan dat. De Nederlandse onderwijspedagoog Gert Biesta (2012) stelt dat onderwijsprocessen en -activiteiten altijd in drie verschillende gebieden functioneren, en daarom drie verschillende doeldomeinen hebben: kwalificatie, socialisatie en subjectivering (zie box 4). Daarbij betoogt Biesta dat het soms best goed mogelijk is om je onderwijsinspanningen slechts te richten op één van die drie domeinen, maar dat er in feite in al het onderwijs altijd sprake is van een 'blend' van alle drie. Dat betekent 'dat de vraag niet is of we kiezen voor kwalificatie, socialisatie of subjectivering, maar dat we ons dienen af te vragen welke combinatie wenselijk en te rechtvaardigen is' (Biesta, 2012, p 18).

Box 4: Functies van onderwijs

Kwalificatie

In de basis betreft kwalificatie het aanleren van kennis en vaardigheden om iets te kunnen doen. Onder 'iets' kun je van alles verstaan: specifieke zaken als een techniek of een vaardigheid die studenten nodig hebben om een specifiek beroep uit te oefenen, maar ook meer algemene zaken, zoals rekenen of kennis van de geschiedenis van een bepaalde cultuur.

Socialisatie

In het domein van socialisatie gaat het om het voorbereiden van studenten op hun leven als lid van een gemeenschap, een *community*. Onderdeel zijn van bepaalde sociale, culturele en politieke 'ordes', oftewel: de maatschappij. Denk aan de overdracht van normen

en waarden binnen een bepaalde beroepsgroep. Betrokkenheid en relaties staan daarbij centraal. En als onderdeel van dergelijke gemeenschappen past de student zich niet alleen aan, hij of zij geeft deze zelf mede vorm.

Subjectificatie

Ten slotte is er de subjectificatiefunctie van onderwijs, door Biesta ook wel 'subjectwording' genoemd. Subject zijn en subjectiviteit verwijzen naar een situatie waarin ieder mens als zelf handelend individu wordt gezien, als een volwassen individu dat zichzelf in vrijheid kan positioneren in de wereld. In zekere zin is subjectificatie daarmee tegenovergesteld aan socialisering. Het gaat immers juist niet over het inbrengen van nieuwkomers in bestaande gemeenschappen, maar over de wijze waarop het individu op zichzelf meer is dan 'slechts' een van de leden van die gemeenschap.

De reden om stil te staan bij deze functies van onderwijs is dat deze functies richting geven bij het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van elke onderwijspraktijk, dus ook van blended learning. Omdat het bij onderwijs ook altijd om socialisering en subjectivering gaat, is het zaak ruimte in te bouwen in je onderwijs voor het non-formele en informele curriculum. Zeker wanneer onderwijs voor een deel online plaatsvindt, is het expliciet aanspreken van alle functies van onderwijs noodzakelijk. Kortom, in dit boek gaat het dus niet alleen over formeel onderwijs voor het behalen van de (uitgeschreven) beoogde leeruitkomsten, maar ook over datgene wat niet in leeruitkomsten is te vangen. En misschien is dat nog wel het allerbelangrijkst.

Opdracht

Bepaal voor jouw onderwijs wat het doel is om aan de slag te gaan met blended learning. Heb je één of meerdere doelen? Welk doel vind je het belangrijkste? Waarom? Wellicht heb je zelf nog aanvullende doelen. Bespreek deze doelen met collega's en leg ze vast.

Kernpunten hoofdstuk

- De definitie van blended learning luidt: *'verrijkte studentgerichte leerervaringen, mogelijk gemaakt door de harmonieuze integratie van verschillende activerende strategieën, bereikt door het combineren van fysieke interactie met (informatie- & communicatie)technologie'*.
- Blended learning krijgt vorm middels de studentgerichte leerreis, die je visualiseert op een canvas. Dit heet ook wel het 'golfjesmodel'.
- Een aantal gerelateerde concepten spelen een rol bij blended learning, waaronder online onderwijs en het verschil tussen synchroon en asynchroon.
- Rondom blended learning heersen hardnekkige misvattingen, die in de praktijk voor problemen kunnen zorgen.
- Het inzetten op blended learning kan diverse doelen dienen, met voor het onderwijs de volgende voornaamste: activeren, intensiveren, flexibiliseren, differentiëren, personaliseren en authentiseren.
- Onderwijs heeft drie functies: kwalificatie, socialisatie en subjectificatie. Op elk moment van onderwijs is er altijd sprake van alle drie deze functies.

Bij blended learning streef je naar een optimale leerervaring, zowel on- als offline. Daarbij is samenhang tussen leeruitkomsten, activiteiten en toetsing cruciaal. Er is hiervoor echter geen one-size-fits-all benadering, de aanpak verschilt per docent en hangt af van de doelgroep en context. In potentie kan blended learning de onderwijspraktijk veranderen, resulterend in activerend, authentiek, flexibel en studentgericht onderwijs.

Dit boek is een vervolg op het succesvolle *Blended learning en onderwijsontwerp* en helpt je bij het vinden van de juiste blend voor jouw dagelijkse onderwijspraktijk. Je vindt antwoorden op vragen als: Hoe richt je een rijke leeromgeving in? Wat zijn strategieën om studenten te motiveren – ook op afstand? Hoe zorg je ervoor dat studenten ook echt aan de slag gaan? En hoe zet je toetsing in als leerstrategie? Het boek biedt veel inspirerende voorbeelden en concrete handvatten voor het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van blended learning in de praktijk.

Barend Last begon als leerkracht in het basisonderwijs, waar zijn passie voor onderwijsinnovatie ontstond. Later werkte hij onder meer als docent, manager en onderwijsmaker in verschillende lagen van het onderwijs. De afgelopen jaren was hij als onderwijskundig adviseur verbonden aan de Universiteit van Maastricht, waar hij zich bezighield met de implementatie van blended learning. Barend treedt regelmatig op als spreker, schreef verschillende (kinder)boeken en is oprichter en eigenaar van zijn training- en adviesbureau (www.barendlast.com).

'Elke docent, ongeacht of die nu "iets" wil met blended learning, zou gebruik moet maken van de stapsgewijze aanpak van ontwerp, zoals Barend Last en Stefan Jongen beschreven hebben.'

Nynke Bos, Lector Teaching, Learning & Technology bij Inholland

Lezers over het eerder verschenen *Blended learning en ontwerp*

'De auteurs stimuleren de docent om te experimenteren en uit te proberen. Dat is heel mooi. Die ruimte gun ik elke docent.'

Judith van Hooijdonk, Adviseur ICT in het Onderwijs, Zuyd Hogeschool

9 789024 448197

www.boomhogeronderwijs.nl